

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Kyrkomiljön ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården (Norrunda-Skånela K 71:A) inom Sigtuna kommun. Området är en av de runristningsrikaste delarna av länet. Av ristningar i ursprungligt läge framträder en förhistorisk farled vid Skånela kyrka.

Kyrkan är belägen på en kulle med muromgärdad, sluttande kyrkogård nära sjön Fysingen. Läget var, under medeltiden, betydelsefullt dels för att sjön då stod i direkt förbindelse med Mälaren, dels därför att närliggande mark var i konungens ägo.

Östra Norrunda och Skånela är utpräglade herrgårdsbygder som sedan 1600-talet dominerats av de tre säterierna Vallstanäs, Skånelaholm och Harg. Landskapet är främst av slätbygdskaraktär. Från kyrkan syns allén till Skånelaholms slott.

Vid kyrkan ligger den gamla f.d. klockargården samt några sentida byggnader innehållande rastrum, toaletter och förråd.

2.1.1 Kyrkan

Skånela kyrka är Sigtuna kommuns äldsta landskyrka och tillhör gruppen romanska östtornskyrkor. Kyrkan är den tidigaste av länets fyra östtornskyrkor, som är den äldsta typen av landskyrkor i Uppland.

Kyrkan är sannolikt uppförd på kungligt initiativ, på kunglig mark, tidigast under 1160-talet av en stenslutar med utländsk skolning. Den arkitektoniska gestaltningen har tyskt ursprung och är unik för Upplands landsbygd.

Skånela kyrka består idag av rektangulärt långhus med smalare kor och halvrund absid, sakristia och kapell under gemensamt tak, vapenhus samt det under 1700-talet tillbyggda Jenningska gravkoret. Över koret i öst är ett torn placerat. Kyrkan är uppförd av väl huggen gråsten i jämna skift med detaljer i fint arbetad sandsten. Fasaderna är putsade med genomfärgat bruk och har en kvastad yta. Gravkoret är putsat med bandrusticeringar i hörnen. Taken är spåntäckta med undantag för gravkoret som är täckt med falsad plåt.

De äldsta bevarade delarna av kyrkan är koret med kvadratisk plan och romerskt kryssvalv, absiden samt långhuset fram till ingången och torn. Kyrkans fasader var ursprungligen kvaderristade och har troligen alltsedan medeltiden varit täckt med spåntak.

Under senmedeltiden utvidgades kyrkan med ett flertal tillbyggnader. Under 1300-talet tillkom sakristian. Under 1400-talet uppfördes kapellet på nordsidan. Vid samma tidpunkt eller senare tillfogades vapenhuset samtidigt som långhuset förlängdes västerut. Vid mitten av samma århundrade höjdes tornet två meter och försågs med blinderingar. Tornets romanska kolonetter i torngluggarna togs ned år 1827.

Sakristian utvidgades år 1707 åt norr och har gemensamt tak med kapellet vilket ger kyrkans exteriör åt norr ett karaktäristiskt utseende.

Korets romerska kryssvalv är ursprungligt. Den ovanligt höga triumfbågen är gjord av sandsten och vilar på profilerade anfangslistor. Även tribunbågen som för in till absiden är utförd i sandsten. Sandsstensdetaljerna och det fina kryssvalvet var redan vid tiden för kyrkbygget något enastående för Upplands landsbygd. Långhuset var i motsats till koret från början inte välvt utan hade trätak, ursprungligen sannolikt med öppen takstol. Omkring 1475 slogs gotiska stålvalv i långhuset och kapellet. Strålvalven i kapellet och i långhusets västra travé är idag bevarade. Efter en brand år 1642 ommurades det västra gavelröstet och efter ett ras år 1790 slogs ett valv i långhuset på nytt.

Den senaste tillbyggnaden, det Jenningska gravkoret, uppfördes intill det norra kapellet omkring år 1750 av Skånelaholms dåvarande ägare.

Sitt nuvarande utseende fick kyrkan vid en restaurering år 1957, ledd av arkitekterna Erik Fant och Rolf Berg. Vid denna restaurering återfick byggnaden en del av sin medeltida karaktär genom att fasadputsen avlägsnades, så att ytterväggarnas murverk frilades.

Vid samma restaurering togs interiört det medeltida murverket med kvaderristning i utbredda fogar och kalkmålningarna från tre olika skeden fram. De äldsta

har 1300-talskaraktär och finns i det norra kapellet. Ornamentala mönster synes ha inramat den nisch i kapellet i vilken står en madonnabild från 1500-talets början. Madonnabilden, tillskriven den s.k. Immaculatamästaren, är skuren i lind och är av högt konstnärligt värde och väl bibehållen. Den största sammanhängande målningssviten återfinns i kor och absid, på triumfbågen och på långhusets väggar. De härrör från 1400-talets förra hälft, en period sparsamt företrädd i uppsvenskt kyrkomåleri. De anses unika i sin art och saknar stilfränder. De yngsta kalkmålningarna, som endast är bevarade i några fragment, har utförts efter valvslagningen omkring 1475 av en mästare tillhörig Albertus Pictors krets.

Den slutna, trärena bänkinredningen, altare med skrank, en sandstensfunt och korfönstret härrör från restaureringen 1957. I samband med restaureringen revs också orgelläktaren, varför orgelverket nu är placerat på ett podium i långhusets västligaste del.

Ingången till gravkoret är i det norra kapellet och flankeras av två allegoriska kvinnoskulpturer representerande tron och hoppet utförda under 1760-talet av Magnus Granlund. Skulpturerna var fram till 1950-talets restaurering uppställda i koret. I gravkoret finns två marmoreringsmålade nischer varav i den ena står uppställd en byst av John Jenning, 1828.

Predikstolen är från 1789, tillverkad av snickarmästare Widgren. Med sin vita färg och förgyllda reliefer är den en typisk representant för den

gustavianska tiden. I sakristian leder en murtrappa till predikstolen.

2.2 **Kyrkogården**

Kyrkogården har en rektangulär utsträckning med kyrkan belägen på den högsta punkten. Kyrkogården omges av en låg, kallmurad, bogårdsmur.

Huvudingången genom kyrkogårdsmuren i norr har grindstolpar utförda av oputsat tegel med profilerade krön och järnsmidesstaket. Därifrån leder en brant grusad gång, delvis omgiven av berg i dagen, upp till kyrkan. Intill gången är en runsten uppställd. Väster om kyrkan ligger en sluttande grässlänt med endast en äldre gravvård.

Innanför bogårdsmuren löper en trädram bestående av till största delen lind men också lönn. Solitärer på kyrkogården är fler stora kastanjer. Utanför huvudingången flankeras grindstolparna av två stora lindar.

Kyrkogården är gräsbeväxt med grusade gångar öster om kyrkan. Gravkvarteren närmast kyrkan har fler bevarade äldre kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. Ett flertal gravplatser är grusade och häckomgärdade. De yttersta gravkvarteren består av främst senare, mindre vårdar stående i rad med låga häckomgärdningar. I övrigt har kyrkogården större sparade gräsytor.

2.3 **Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning**

Skånela kyrka är den tidigaste av länets fyra östtornskyrkor och har med sina sandstensdetaljer en unik detaljutformning av ovanligt hög arkitektonisk kvalitet. Kyrkan har därför antagits vara byggd på kungligt initiativ av en utländsk mästare. Ur arkitekturhistorisk synpunkt hör Skånela kyrka till en av de mer intressanta tidigmedeltida stenkyrkorna i Uppland.

Sin nuvarande utformning fick kyrkan huvudsakligen under senmedeltiden då den utvidgades genom flera utbyggnader.

Kyrkorummet har tillkommit i flera etapper under medeltiden och har en medeltida karaktär med sina bemålade valv och relativt sparsamma inredning. Interiören är med sina harmoniska proportioner och fina detaljer unik. Bänkinredning, altare och skrank, dopfunt och korfönster tillkom vid 1950-talets restaurering då även de medeltida kalkmålningarna togs fram och kyrkans medeltida karaktär förstärktes. Restaureringens arkitekter var Erik Fant och Rolf Bergh och utgör vittnesbörd om sin tids syn på bevarandeideologi.

Gravkoret påminner om det närliggande Skånelaholms slott och ger en bild av den roll godset Skånelaholm spelat i bygdens och kyrkans liv.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- kyrka med muromgärdad kyrkogård omfattande kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och växtlighet utgör en samlad miljö som ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården
- kyrkan är ett välbevarat byggnadsverk från medeltiden med bevarade murverk och valv.
- kyrkan har en utformning av tyskt ursprung av hög arkitektonisk kvalitet och är unik för Upplands landsbygd.
- kyrkans sandstensdetaljer har tydlig finess i utförandet och var redan vid tiden för kyrkbygget något enastående på Upplands landsbygd.
- kyrkans spåntäckning är av stort kulturhistoriskt värde då endast få kyrkor täckta med spån finns bevarade på Upplands landsbygd
- korets, ursprungliga, fint utformade romerska kryssvalv är unikt för Uppland.
- interiörens medeltida prägel med framtagna kalkmålningar på valv och väggar samt den sparsamma inredningen är av stor betydelse för upplevelsen av kyrkan
- framtagna kalkmålningens fragment av medeltida ursprung. Målningarna omfattas av målningar från 1400-talets förra hälft, en period sparsamt företrädd i uppsvenskt kyrkomåleri, och är unika i sin art.
- den väl bibehållna, senmedeltida, Mariabilden av hög konstnärlig klass
- predikstolen från 1789 är en typisk representant för den gustavianska tiden och vittnar om 1700-talet tillägg till kyrkorummet.
de allegoriska skulpturerna, placerade i det norra kapellet, vid ingången till det jenningska gravkoret, ingick i den på 1760-talet uppställda altaruppsatsen

av Magnus Granlund. Den ofta anlitade Magnus Granlunds altarpopsatser har i fler fall tagits bort. Skulpturerna visar på ett förändringsskede i kyrkans historia.

- Jennings gravkor i kapellet bär vittnesbörd om en välbärgad samhällsklass som byggde monoment över sig själva i kyrkorna men också om Skånelaholms anknytning till Skånela kyrka.
- kyrkans nuvarande utseende och inredning bär vittnesbörd om 1950-talets restaurering, då de medeltida kalkmålningarna togs fram och kyrkans medeltida karaktär förstärktes.
- grässlätten, väster om kyrkan, bör bevaras fri från ytterligare gravvårdar då den är av stor vikt för upplevelsen av kyrkomiljön.

2.4 **Källor, litteratur och övriga uppgifter**

Boëthius, Ulf, Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län, Stockholm, 1980.

Bonnier, Ann Catherine, Kyrkorna berättar, Upplands Kyrkor 1250-1350, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift nr 51, Uppsala, 1987.

Byggnadsregistret, Riksantikvarieämbetet, Kyrkoberskrivningar och administrativa uppgifter, Skånela kyrka, www.raa.se, A. Hållén, 1996-10-29.

Stenberg, R, Kilström, B-I, Upplands kyrkor-164, Skånela kyrka, Strängnäs, 1974

Länsstyrelsen i Stockholms län
Stockholms läns museums arkiv.

Inventeringsdatum: 2003-09-01

Inventerare: Gunilla Nilsson och Lisa Sundström

Fotografering: Gunilla Nilsson

Ansvarig för kulturhistorisk karaktäristik och

bedömning: Gunilla Nilsson och Lisa Sundström

Rapportsammanställning: Lisa Sundström

Skånela kyrka från väster. Kyrkogården har åt väst en grässlutning med endast en gravvård och omges av bogårdsmur och trädräm. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Kyrkans fasader från norr med kapell och sakristia under gemensamt tak. Kor

med halvrund absid och östtorn. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Kyrkan från nord-väst. Det jenningska gravkoret tillfogat det norra kapellet.
Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Väster om kyrkan ligger en grässlänt med endast en gravvård.

Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Kyrkogården med kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar söder om kyrkan.

Muren följer mjukt terrängens lutning. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Kyrkogården öster om kyrkan med grusade gångar. Flertalet gravplatser är grusade och har häckomgärdning. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Koret och absiden åt öster. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Långhuset åt väster med orgel uppställd på podium längst i väst.

Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

Det norra kapellet med en Mariabild uppställd i en nisch åt öster. Foto: Gunilla Nilsson, 2003.

